

УДК 338.48(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2022-2.2>

Дубовіч І.А.

кандидат географічних наук,
професор кафедри екологічної економіки та бізнесу,
Національний лісотехнічний університет України

Фомічева Т.Є.

аспірант кафедри екологічної економіки та бізнесу,
Національний лісотехнічний університет України

Петрецькі Н.-М.

спеціаліст з економіки та бухгалтерського обліку
й адміністративного права,
Голова Союзу українців Румунії, м. Бухарест

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ ВІДПОВІДНО ДО ПРИРОДНИХ УМОВ ТА РЕСУРСІВ

В статті визначено необхідність розроблення належної теоретико-методологічної основи та концептуальної структури організаційно-економічного механізму щодо розвитку екологічного туризму. Проаналізовано особливості територій лісового фонду Українських Карпат та їх значення для подорожі, відпочинку, рекреації та здоров'я людей. Обґрунтовано, що для розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат, важливу роль відіграють природні умови і ресурси, які утворюють певне регіональне природне середовище та основні об'єкти для екотуристів. Відзначено, що природні умови і ресурси на території лісового фонду Українських Карпат дають можливість створювати кластери екологічного туризму, які сприяють розробленню регіональної програми розвитку екологічного туризму, а також налагодженню ефективної міжнародної співпраці у цій сфері. З'ясовано, що ефективний розвиток екологічного туризму можливий лише в умовах утворення відповідної організаційно-економічної структури, де була б забезпечена тісна та злагоджена співпраця між ними, відповідно до принципів сталого розвитку.

Ключові слова: екологічний туризм, сталий розвиток, територія лісового фонду, Українські Карпати, біорізноманіття, екотурист, кластер екологічного туризму.

THEORETICAL-METHODOLOGICAL AND CONCEPTUAL PRINCIPLES OF ECOLOGICAL TOURISM DEVELOPMENT ON THE TERRITORY OF THE UKRAINIAN CARPATHIANS FOREST FUND IN ACCORDANCE WITH NATURAL CONDITIONS AND RESOURCES

Dubovich Ion, Fomicheva Tetiana

Ukrainian National Forestry University

Petretski Nikolae-Miroslav

Union of Ukrainians in Romania, Bucharest

Ecological tourism has become one of the fastest growing types of tourism and is an important driver of socio-economic development, job creation, improving the welfare of the population, environmental protection and more. Nowadays, there are different approaches in the interpretation of ecological tourism. There is no single conceptual approach to the definition of ecological tourism in domestic and foreign scientific works. Existing differences in the interpretation of ecological tourism are related to the experience and specifics of the scientific approach and understanding of its essence. The lack of a proper theoretical and methodological basis and appropriate organizational and economic structure does not contribute to the effective functioning and development of ecological tourism in the forest fund of the Ukrainian Carpathians. Over the last decade, interest in ecological tourism in the forest fund of the Ukrainian Carpathians has been growing rapidly. This is evidenced by the results of scientific research. This study shows that 66% of respondents traveled in the forest fund of the Ukrainian Carpathians. Only 34% of respondents did not rest in the Ukrainian Carpathians. Thus, there is increased attention to ecological tourism. The article draws attention to the need to develop an appropriate theoretical and methodological basis and conceptual structure of the organizational and economic mechanism for the development of ecological tourism. The peculiarities of the territories of the forest fund of the Ukrainian Carpathians and their significance for travel, recreation, recreation and human health are analyzed. It is substantiated that for the development of ecological tourism in the forest fund of the Ukrainian Carpathians, an important role is played by natural conditions and resources, which form a certain regional natural environment and the main objects for ecotourists. It is emphasized that natural conditions

and resources on the territory of the forest fund of the Ukrainian Carpathians provide an opportunity to create clusters of ecological tourism, which contribute to the development of a regional program of ecological tourism, as well as effective international cooperation in this field. It was found that the effective development of ecological tourism is possible only in the formation of an appropriate organizational and economic structure, which would ensure close and coordinated cooperation between them, in accordance with the principles of sustainable development.

Keywords: ecological tourism, sustainable development, territories of forest fund, the Ukrainian Carpathians, biodiversity, ecotourist, ecological tourism cluster.

Постановка проблеми. В останні 15-20 років кількості туристів, які щороку в'їжджають на територію лісового фонду Українських Карпат, значно зростає, що створює значне навантаження на лісові екосистеми та деградацію природних умов. Враховуючи розбіжності тлумачення поняття та сутності екологічного туризму, а також особливості використання природних умов та ресурсів території лісового фонду Українських Карпат, виникає потреба у розробленні належних теоретико-методологічних підходів і концептуальних основ спрямованих на ефективний розвиток екологічного туризму на досліджуваній території.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Наукові дослідження у сфері розвитку екологічного туризму здійснюються вітчизняні та закордонні вчені. Основні протиріччя та можливості використання об'єктів природно-заповідного фонду в екологічному туризмі, а також сучасний стан та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні дослідили С. Сонько та О. Голубкіна [4]. Дослідження Карпатського регіону та його перспективність для розвитку екологічного туризму проводила Г.В. Машіка [3] та ін. Вагомий внесок у дослідженні та вивченні природних умов та ресурсів Українських Карпат зробили Н. Фоменко [7], Ф. Заставний [2] та ін. Осмислення сучасних тенденцій розвитку екологічного туризму у світі відображено у працях закордонних вчених, а саме: Н. Ceballos-Lascuráin [9], В. Voley [8], G. Green [8] та ін. Незважаючи на те, що наукові здобутки вчених послужили теоретико-методологічною базою дослідження і дали змогу виявити низку питань у дослідженні екологічного туризму, питання теоретико-методологічних та концептуальних засад розвитку екологічного туризму на території лісового фонду з врахуванням природних умов та ресурсів сьогодні недостатньо вивчені.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методологічні рекомендації та концептуальні засади щодо розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат, враховуючи природні умови і ресурси, а також стійкість природних екосистем та збереження біорізноманіття.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що екологічний туризм став одним з найбільш швидкозростаючих видів туризму та є важливим рушієм соціально-економічного розвитку, створення робочих місць, покращення добробуту населення, охорони довкілля тощо.

Термін «екологічний туризм» був уведений у 80-х роках ХХ ст. мексиканським архітектором-екологом Гектором Цебаллос-Ласкурейном (*Héctor Ceballos-Lascuráin*). Він зазначив, що екологічний туризм – це подорож на відносно недоторканих природних місцевостях з особливою метою вивчення, милування і насолодою ландшафтами з їх різноманітними рослинами і дикими тваринами, а також всіма існуючими культурними проявами [9]. Згодом, на рівні Міжнарод-

ної організації екологічного туризму (2015), екологічний туризм розглядається, як відповідальна подорож у природні зони/області, під час якої забезпечується охорона навколишнього природного середовища, підвищення екологічного виховання, а також підтримання добробуту місцевих мешканців. При цьому екологічне виховання призначене для персоналу і туристів. Таким чином, основним чинником, що ідентифікує екологічний туризм – це подорож у природні зони [10]. На наш погляд, екологічний туризм – це один із видів туризму, що базується на еколого-економічній компетентності людей, метою якого є ефективне використання природних умов і ресурсів, які утворюють певне природне середовище, що є основним об'єктом для цілеспрямованих подорожей, рекреації, відпочинку та оздоровлення екотуристів, а також збереження довкілля, відповідно до концепції сталого розвитку. З цього визначення випливає, що на основі природних умов і ресурсів території лісового фонду Українських Карпат, які утворюють певне регіональне природне середовище, є можливість створити кластери екологічного туризму, які б сприяли розробленню регіональної програми розвитку екологічного туризму, а також налагодженню ефективної міжнародної співпраці у цій сфері.

Зазначимо, що впродовж останнього десятиліття, інтерес до екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат швидко зростає. Про це свідчать результати нашого дослідження. З нашого дослідження випливає, що 66% респондентів здійснювали подорож на території лісового фонду Українських Карпат. Лише 34% опитаних не відпочивали в Українських Карпатах [1]. Отже, на екологічний туризм є підвищена увага, особливо щодо відвідування місць з незмінним або мало змінним природним середовищем. Численні опитування туристів свідчать про те, що серед основних мотивів туристських подорожей на перший план все більше виступає прагнення людей відпочивати на природі, зокрема території лісового фонду.

Території лісового фонду Українських Карпат мають унікальні природні умови та ресурси, зумовлені фізико-географічними відмінностями, особливостями флори і фауни, ландшафтно-кліматичними умовами тощо. Під природними умовами та ресурсами території лісового фонду Українських Карпат розуміємо певне поєднання елементів природи гірських екосистем з елементами антропогенного впливу, розвитком органічного світу, а також життям і господарською діяльністю людини. У флорі Карпат – третина всіх видів рослин Європи, тут ще живуть тварини, яких не зустріти в багатьох інших регіонах континенту [3]. Ліси Українських Карпат, займають вагоме місце у складі лісового фонду України. Загальна площа лісового фонду в Карпатському регіоні становить близько 2 млн. га, в тому числі покриті лісом – близько 1,8 млн. га. Площа лісів зелених зон, які в регіоні виділені для 44 міст і селищ,

становить 153,6 тис. га. Ці ліси розміщені в основному в Передкарпатті і Закарпатті. Площа курортних лісів у регіоні становить 35,6 тис. га. Це створює значний потенціал для розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат [7].

Слід зазначити, що ліси Українських Карпат сприяють покращенню фізичного та психічного здоров'я людей. На території лісового фонду Українських Карпат еко туристи отримують джерело вітамінів груп В, Е, К, С.

Отже, враховуючи важливість та унікальність природних умов і ресурсів території лісового фонду Українських Карпат для подорожі, рекреації, відпочинку та здоров'я людини, в наш час розвиток екологічного туризму має важливе значення для цього регіону. Слід також врахувати, що екологічний туризм сприяє підвищенню рівня зайнятості місцевого населення, збільшенню фінансових надходжень в місцевий бюджет, підвищенню рівня екологічної свідомості, залученню інвестицій, збереженню і розвитку культурного потенціалу та природного капіталу цих територій тощо.

Використання територій лісового фонду Українських Карпат для розвитку екологічного туризму – це нова можливість для відпочинку та перспектива для української туристичної індустрії, а також приклад сталого збереження лісів. Природні умови та ресурси є найважливішим компонентом для забезпечення ефективного розвитку екологічного туризму. На думку С. Сонько та О. Голубкіни, екологічний туризм не є різновидом господарської діяльності у звичному його розумінні, а саме природно-толерантним видом природокористування, який здатний забезпечити стійкість природних екосистем, зокрема з позицій збереження біорізноманіття [4].

Використовуючи території лісового фонду Українських Карпат з їх природними умовами та ресурсами для розвитку екологічного туризму, необхідно врахувати особливості ландшафту, висоту над рівнем моря, кліматичні умови, типи лісів, біорізноманіття та ін.

Відомо, що абсолютні висоти Українських Карпат коливаються в межах 150-400 метрів над рівнем моря – в підніжжях гір, 500-800 м – у міжгірних улоговинах, 1300-2000 м – вздовж основних хребтів [5]. Висота над рівнем моря Українських Карпат представлена особливостями природних умов та природних ресурсів, що впливають на розвиток екологічного туризму, на інтерес еко туриста. Будівництво транспортної та рекреаційної інфраструктури, мережі еко-готелів, етнографічних комплексів, закладів громадського харчування неможливо здійснювати без врахування крутизни схилів, їх стійкості та висоти над рівнем моря.

У межах території Українських Карпат виділяються сім фізико-географічних областей: Передкарпатська височинна, Зовнішньокарпатська, Вододільно-Верховинська, Полонинсько-чорногорська, Рахівсько-Чивчинська, Вулканічно-Карпатська, Закарпатська низовинна лісолучна [6]. Кожна з цих областей має свої природні особливості, відмінні від інших, що й формує привабливість цих територій для еко туристів. У межах фізико-географічних областей формуються типи лісів (дубові, букові та ін.). Це створює певну естетичну та природну привабливість для еко туристів. Видовий склад лісу Українських Карпат залежить від його розміщення у певному висотному поясі. Одні й ті самі більш теплолюбні породи дерев ростуть значно вище на пів-

денних, ніж на північних схилах гір, хоча й тут простежуються істотні відхилення, зумовлені напрямом руху повітряних мас, експозицією схилів гір тощо. У закарпатській частині Карпат до висоти 700-750 м переважають дубові ліси, на висоті 1250-1300 м – букові, 1500-1600 м – хвойні (ялина, ялиця та ін.). У північно-західній частині Карпат послідовність вертикальної зміни цих самих деревостанів в основному така сама, як і в більш південних регіонах, але ця зміна відбувається на 50-150 м нижче [2].

З результатів нашого соціологічного дослідження випливає, що більшість опитаних громадян бажають відпочивати в смерекових лісах у межах 1140-1500 м н. р. м. (22%). Респонденти також обирають букові ліси у межах 580-1140 м н. р. м. (20%). Частина опитаних обирає дубові ліси у межах 150-580 м н. р. м. (18%). Відпочинок на верхівках гір (з бідною рослинністю) понад 2000 м. н. р. м обирають 5% і така ж частка респондентів полюбляє відпочивати у межах 1600-2000 м. н. р. м де є незначна кількість чагарників та кущів (5%). Не розглядають чинник природних умов і ресурсів при виборі території лісового фонду Українських Карпат для екологічного туризму – 30% респондентів [1].

Концептуальні засади екологічного туризму в залежності від природних умов і ресурсів на території лісового фонду Українських Карпат полягають в правильному підході до організації та плануванні відпочинку. Це дозволяє створити ефективний механізм функціонування та розвитку екологічного туризму, побудувати певні туристичні маршрути, екологічні стежки, рекреаційні зони, місця для відпочинку та оздоровлення тощо. Це також сприяє розвитку мережі стежок екологічного туризму, а також створює умови для короткострокового відпочинку (розбиття наметів, розкладання вогнищ у спеціально облаштованих і відведених для цього місцях тощо). Окрім того, індивідуальний потік еко туристів може мати негативні наслідки. Навіть потенційні переваги екологічного туризму можуть призвести до екологічної шкоди. Саме тому, врахування особливостей природних умов і ресурсів на території лісового фонду Українських Карпат відіграє важливу роль для розвитку екологічного туризму та потребує комплексного їх вивчення. Тобто, це дає можливість ефективно побудувати туристичний маршрут у всі частини Українських Карпат, враховуючи перехід з однієї висоти над рівнем моря в іншу, або з одного типу лісу в інший тип. При цьому побачити культурні та історичні пам'ятки природи, етнографічні комплекси, і не завдавати шкоди природним ресурсам цих територій.

На основі наукового аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових праць, а також проведених нами наукових досліджень, вважаємо, що при розробленні теоретико-методологічної основи та створенні концептуальних засад розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат відповідно до природних умов і ресурсів необхідно:

- 1) враховувати фізико-географічні особливості Українських Карпат, зокрема: природні умови, природні ресурси, тип лісу, висота над рівнем моря, ландшафтні особливості, клімат та ін.;
- 2) забезпечити існування зонування та комплексні системи управління територією лісового фонду;
- 3) забезпечити нормативно-правове регулювання екологічного туризму;

4) створити відповідну туристичну інфраструктуру;
5) забезпечити доступ до інформації щодо можливості розвитку екологічного туризму;

6) забезпечити організаційно-економічні механізми, здатні організувати і координувати процес розвитку екологічного туризму;

7) сприяти розвитку національного та міжнародного співробітництва з питань екологічного туризму та ін.

Уважаємо, що ефективний розвиток екологічного туризму можливий лише шляхом утворення відповідних організаційно-економічних структур (Міжнародна організація екологічного туризму – Національна організація екологічного туризму – Регіональна організація екологічного туризму) та налагодження тісної співпраці між ними, враховуючи концепцію сталого розвитку (соціальну, екологічну та економічну системи), а також природні умови та ресурси, як основного об'єкту для еко туриста.

Розвиток екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат є соціально прийнятним, екологічно сприятливим і економічно доцільним/обґрунтованим та залежить від сталого використання і узгодження туристичної діяльності з місцевими соціально-економічними цінностями, які формуються на основі організаційно-економічного механізму його забезпечення та стратегічним плануванням. Розвиток екологічного туризму, інтегрований у міжнародну, національну і місцеву політико-правову систему щодо стратегічного планування, здійснення оцінки впливу на довкілля тощо.

Зазначимо, що в наш час функціонування та розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат потребує ретельно продуманого

підходу до використання цінних і вразливих природних ресурсів. Водночас розвиток екологічного туризму на території лісового фонду як галузь економіки, потребує відповідного економіко-правового регулювання.

Комплексне вирішення проблем, пов'язаних з розвитком екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат, вимагає залучення зовнішніх ресурсів (інтелектуальних, матеріальних і фінансових), а також побудови партнерських взаємовигідних відносин з місцевими органами влади, різними комерційними і некомерційними організаціями, місцевим населенням та ін. Отже, для ефективного функціонування та розвитку екологічного туризму необхідна відповідна теоретико-методологічна основа, наявність організаційно-економічних механізмів, здатних організувати і координувати цей процес.

Висновки з проведеного дослідження. Природні умови та ресурси сприяють ефективному функціонуванню та розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат. Це пов'язано, насамперед з тим, що території лісового фонду Українських Карпат мають унікальні природні ресурси, вигідне географічне розташування тощо. Для створення належних умов розвитку екологічного туризму, необхідно розробити відповідну теоретико-методологічну, організаційно-економічну і політико-правову основу, яка б відповідала цілям сталого розвитку. Ефективний розвиток екологічного туризму можливий лише в умовах утворення відповідної організаційно-економічної структури, де була б налагоджена тісна та злагоджена співпраця між ними, відповідно до принципів сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Дубовіч І.А., Фомічева Т.Є., Василюшин Х.Р. Сучасні проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2021. Випуск 44. С. 75–80. ISSN 2307-8030 (print). ISSN 2664-3545 (online)
2. Заставний Ф.Д. Фізична географія України. Українські Карпати. Ґрунти. Рослинність і тваринний світ. URL: https://geoknigi.com/book_view.php?id=820 (дата звернення: 10.05.2022).
3. Машіка Г.В., Лендел В.В. Природоохоронні території як головний елемент розвитку туристсько-рекреаційного використання. Мукачівський державний університет. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск 2. С. 452–458.
4. Сонько С.П., Голубкіна О.М. Використання об'єктів природно-заповідного фонду у екологічному туризмі: протиріччя та можливості. Тези. Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти. Збірник тез за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 28 березня 2014 року. Умань : «Візаві», 2014. 314 с. С. 128–134.
5. Українські Карпати – казковий край у центрі Європи. URL: <https://karpaty.rocks/blog/pishyy-turyzm/ukrayinski-karpaty-kazkovyy-kraj-u-centri-evropy> (дата звернення: 29.04.2022).
6. Фізико-географічне районування України. URL: <http://www.geograf.com.ua/physical-school-course/456-fiziko-geografichne-rajonuvannya-ukrajini> (дата звернення: 28.04.2022).
7. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. URL: https://tourlib.net/books_ukr/fomenko34.htm (дата звернення: 20.05.2022).
8. Boley B.V., & Green, G.T. Ecotourism and natural resource conservation: the “potential” for a sustainable symbiotic relationship. *Journal of Ecotourism*. 2016. № 15(1). P. 36–50.
9. Ceballos-Lascurain, H. (1996) Tourism, Ecotourism and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism around the World and Guidelines for Its Development. IUCN Publications, Cambridge, 301. DOI: <http://dx.doi.org/10.2305/iucn.ch.1996.7.en>
10. TIES (The International Ecotourism Society). *What is ecotourism?* URL: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (дата звернення: 12.05.2022).

References:

1. Dubovich I.A., Fomicheva T. Ye., Vasylyshyn Kh.R. (2021). Suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku ekolohichnoho turyzmu na terytorii lisovoho fondu Ukrainykh Karpat [Modern problems and prospects of ecological tourism development on the territory of the forest fund of the Ukrainian Carpathians]. *Naukovyj visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 44, pp.75–80. (in Ukrainian)

2. Zastavnyi F.D. (2000). Fizychna heohrafiia Ukrainy. Ukrainski Karpaty. Hrunty. Roslynnist i tvarynnyi svit [Physical geography of Ukraine. Ukrainian Carpathian Mountains. Soils. Vegetation and fauna]. Available at: https://geoknigi.com/book_view.php?id=820 (accessed 10 May 2022).
3. Mashika H.V., Lendiel V.V. (2016). Pryrodookhoronni terytorii yak holovnyi element rozvytku turystsko-rekreatsiinoho vykorystannia [Protected areas as the main element of development of tourist and recreational use]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 2, pp. 452–458. (in Ukrainian)
4. Sonko S.P., Holubkina O.M. (2014). Vykorystannia ob'ektiv pryrodno-zapovidnoho fondu u ekolohichnomu turyzmi: protyrichchia ta mozhlyvosti [The use of nature reserves in eco-tourism: contradictions and opportunities]. *Zbirnyk tez za materialamy II Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, Perspektyvy rozvytku turystychnoi industrii v Ukraini: rehional'ni aspekty*, March 28, 2014. Uman: Vizavi, pp. 128–134. (in Ukrainian)
5. Ukrainski Karpaty – kazkovyi kraj u tsentri Yevropy [Ukrainian Carpathians – a fabulous land in the center of Europe]. Available at: <https://karpaty.rocks/blog/pishyy-turyzm/ukrayinski-karpaty-kazkovyy-kray-u-centri-yevropy> (accessed 29 April 2022).
6. Fizyko-heohrafichne raionuvannia Ukrainy [Physical and geographical zoning of Ukraine]. Available at: <http://www.geograf.com.ua/physical-school-course/456-fiziko-geografichne-raionuvannya-ukrajini> (accessed 28 April 2022).
7. Fomenko N.V. (2007). Rekreatsiini resursy ta kurortolohiia [Recreational resources and balneology]. Available at: https://tourlib.net/books_ukr/fomenko34.htm (accessed 20 May 2022).
8. Boley, B.B., & Green, G.T. (2016). Ecotourism and natural resource conservation: the “potential” for a sustainable symbiotic relationship. *Journal of Ecotourism*, no. 15(1), pp. 36–50.
9. Ceballos-Lascuráin, H. (1996). *Tourism, Ecotourism and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism around the World and Guidelines for Its Development*. IUCN Publications, Cambridge, 301 p.
10. TIES (The International Ecotourism Society). *What is ecotourism?* Available at: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (accessed 12 May 2022).

E-mail: iondubovici@ukr.net

E-mail: tatyana_fomicheva@ukr.net